

GEÇ-OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MAZGİRT'TE YEREL SİYASET

AYHAN BİLGİN*

GİRİŞ

Dersim coğrafyası siyasal ilişkiler açısından birbiriyle benzeşen ve farklılaşan yerel mekânları kendi içerisinde barındıran özgünlüklere sahiptir. Her mekân kendi özgünlükleri etrafında farklı siyasal etkileşim süreçleri sergilemektedir. Bu araştırmada Geç-Osmanlıdan 1980'li yıllara kadar Mazgirt yerelinde merkezi devlet kurumsallaşması ve yerel topluluklar arasındaki siyasal etkileşim örüntüleri ele alınmaktadır. Geç-Osmanlı döneminde Mazgirt mekânı ve yerel iktidar kaynakları artan bir şekilde idari denetim ağlarına tabi kılınmaya çalışılmıştır. Tekelci idari denetim çabası, yerel topluluklarla (yerel beyler ve Türk-Sünni topluluklar, Ermeniler ve Kızılbaş Kürt ve Zaza toplulukları) farklılaşan biçimlerde eklemleme dinamikleri yaratmıştır. Böylece Mazgirt'te yerel siyaset bu temel dinamikler üzerine oturarak İmparatorluk sonuna kadar farklı biçimlerde gelişme örüntüleri sergilemiştir. Erken Cumhuriyet'le beraber aşiret birlikleri (özellikle Mazgirt'in kuzeyindeki aşiret birlikleri) ile gelişen ihtilaflı siyasal eklemleme biçimi varlığını sürdürmüştü ve 1938 askeri müdahalesiyle bu birlik yapıları zorla parçalanmıştır. Gelişen çok partili süreçle beraber yerel siyaset modern kurumsal

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. OCID: 0000 0001 8193 2712.

örüntüler içerisinde demokratik gelişme dinamikleri kazanmış ve yeni eklenme tarzları gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın diğer bir temel hedefi, Cumhuriyet Döneminde Osmanlıdan devralınan eklenme örüntülerindeki süreklilikler ve farklılaşmalara dikkat çekerek beliren yeni eklenme örüntülerini ortaya çıkarmaktır.

Bu amaçla ilk önce yerel siyaset analizine ilişkin kavramsal çerçeve ortaya konmaya çalışılacak ve sonrasında bu çerçeve bağlamında Geç-Osmanlı dönemi Mazgirt yereli siyasal gelişmeleri değerlendirilecektir. Sonrasında Cumhuriyet dönemine odaklanılacak ve görüşmelerin ortaya çıkardığı veriler ışığında bu dönemdeki gelişmelere değinilecektir. Çalışmanın temel verilerini iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta, yapılan grup görüşmeleri ve az sayıda tekil mülakat yoluyla ortaya çıkarılan veriler yer almaktadır. İkinci grupta ele alınan veriler ise yayınlanmış vilayet salnameleri, devlet raporları, seyahatnameler ve genel konuyla ilgili ikincil kaynaklardan oluşmaktadır. Mazgirt yereline dair farklı türde üretilmiş oldukça az sayıda eser bulunmaktadır. Uzun süre sözlü kültürün hâkim olduğu bu coğrafyada, yerel hafızanın ortaya çıkarılması için yoğun bir şekilde saha çalışmalarına ihtiyaç vardır.

YEREL SİYASET: AKTÖRLER, AĞLAR VE MÜCADELE

Yerel-kentsel siyaseti farklı açılardan ve öngörebileceğimiz temel boyutları üzerinden analiz etmek mümkündür. Yereldeki dar anlamda siyasal olarak nitelendirebileceğimiz kurumlara bakmak bunların başında gelir. Modern dönemde bu kurumlar yerel siyasetin önemli oranda cereyan ettiği belediye yönetimleri, yerel devlet kurumlarını ve siyasal partileri kapsamaktadır. Yerelde gözlemlenen bu kurumlar kendi başına var olmazlar. Bunların varlık koşullarını ve etkinliklerini anlamak için çift yönlü bir mekânsal analize tabi tutmak gerekir. Bu kurumlar genelde güç kaynaklarının dağılımı açısından dikey veya az ya da çok hiyerarşik bir tarzda üst merkezi idari ağlara eklenmişlerdir. Farklı biçimlerdeki merkezi bir siyasal otoritenin (emperyal imparatorluk devleti veya ulus-devlet gibi) yerelliklerle kurumsal eklenme stratejileri farklılaşabilmesine rağmen bu stratejilerin temel hedefinin farklı iktidar kaynaklarını birleştirmek ve bunlar üzerinde denetim

kurmak olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Giddens'tan hareketle devletli ya da değil toplumsal sistemler ve bunların yeniden üretiminde önemli olan iki tür iktidar kaynağı ayırımına gitmek mümkündür: Tahsis edici (allocative) kaynaklar ve otorite (authoritative) kaynakları. Birincisi üretimlerinde kullanılan maddi şeyler ve doğal güçler de dâhil olmak üzere nesnelere ve maddi tesisler üzerindeki hâkimiyeti ifade ederken ikincisi daha çok insanlar ve onların faaliyetleri üzerindeki hâkimiyeti ifade etmektedir.¹ İktidar kaynakları sonuç olarak farklı düzeylerde idari ağlara dâhil edilerek düzenlenmeye çalışılır. Yereldeki siyasal-idari kurumların üst idari merkezlere eklenmesi tek yönlü ve pürüzsüz bir eklenme değildir, daha ziyade karşılıklı bağımlılık üreten, süreçsel ve yatay akışlar içeren bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Bu tarz bürokratik-idari eklenme süreçlerinin yanında bir de bu kurumların daha çelişkili bir biçimde yerel mekân ve toplulukları kapsayan çatışma ve uyum dolu eklenme ilişki ve süreçleri mevcuttur. Kurumların bu çift yönlü mekânsal eklenme biçimleri yerel siyasetin analizinde oldukça önemli boyutları teşkil ederler. Bunun önemini her şeyden önce modern devletlerin yerel örgütlenme ve denetim/kontrol ağlarını idari eklenme düzey ve yoğunlukları açısından modern öncesi devlet formları ile karşılaştırdığımızda görürüz. Modern ulus-devlet örgütlenmelerinden farklı olarak modern öncesi bürokratik imparatorluk devletleri veya şehir devletleri gibi örneklerde bütün modern öncesi devletlerin yerel (kentsel veya kırsal) topluluklar üzerindeki idari iktidar/denetim kapasitelerinin ve merkezleşme düzeylerinin oldukça düşük, parçalı ve esnek olduğunu ileri sürmek mümkündür.² Devletlerin yerel kurumsallaşmaları (idari statüler ve teritoryal yapılar) ve kurumların siyasal-idari merkezlerle ve yerel topluluklarla olan eklenme biçim ve düzeylerinde yaşanan değişimler bu açıdan

---

¹ Giddens 2008: 16; 1990: 100-101. Bu kaynaklar zaman ve mekân ilişkilerinin yönetimine bağlıdır, tahakküm yapılarını kurarlar ve karşılıklı etkileşim içerisinde iktidar ilişkileri olarak yaşanırlar ve yeniden üretilirler. Belirli yerellikler (konut, malikâne, kent veya ulus-devlet gibi) Giddens'a göre idari iktidar oluşturan sınır alanları olarak iktidar kaplarını biçimlendirirler. Kendi içerisinde bölgeselleşmiş ve geniş kapsamlı zaman-mekân uzantılı ortamları içerir bir şekilde eklenen yerellikler tahsis edici ve otorite kaynaklarının yoğunlaşmasına izin verdikleri ölçüde iktidar üretirler (Giddens 2008: 22-24).

² Giddens 2008: 53-61. Aynı sonuca Karen Barkey, Osmanlı bağlamında ulaşmıştır (Barkey 2013: 345 vd.).

oldukça önemli siyasal mücadele biçim ve süreçlerine tekabül etmektedir. Öte yandan diğer devlet dışı yerel kurumsal aktörleri de bu mekânsal eklemleme yön ve bağlamlarında ele almak ve analize dâhil etmek gereklidir. Hem yerel siyasal-idari kurumların yerel-üstü idari-siyasal ağlara eklemleme olmuş olması hem de yerel toplulukların yerel-üstü veya ulusal temsil ve politika süreçlerine katılımı yerel siyasetin önemli oranda yerel-üstü ağlara ve bağlamada dönük olduğunu göstermektedir. Yerel siyasetin dar anlamda bu tarz farklı ölçeklere uzanan siyasal kurumlar ağı ve süreçleri içerisinde cereyan ettiğini ileri sürmek mümkündür. Bu temelde makalenin temel amaçlarından birisi, Mazgirt yerelinde tarihsel olarak gözlemlenebilen siyasal kurumlar, eklemleme ağ ve süreçlerine dair temel örüntüleri devlet ve yerel toplum etkileşiminin önemli bir değişim geçirmeye başladığı Geç-Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyete kadar takip ederek belirginleştirmektir.

Öte yandan yerel siyaseti geniş anlamda düşündüğümüzde yereldeki bu tarz kurumsal aktör ve ağların kendi içerisinde ve arasındaki ilişki ve mücadelelerinin ötesinde bu kurumların yerel toplumsal yapıyla olan karşılıklı etkileşimini dikkate almamız gerekmektedir.³ Yerel mekânın kendi içerisindeki toplumsal yapı güçlerinin eklemleme tarzları ve düzeyleri, yereldeki siyasal kurumsallaşmanın diğer bir temel dinamiğine işaret etmektedir. Yereldeki iktidar kaynakları her ne kadar bu kurumlarda yoğunlaşma eğilimine sahip olsa da geniş yerel topluluk mekânı veya toplumsal yapı içerisinde dağılmış mevcut ve işleyen iktidar kaynakları her zaman söz konusudur ve yerel siyasetin biçimlenmesinde oldukça önemli bir role sahiptir. Bu kaynakların türleri ve yerel topluluklar içerisinde ve arasındaki dağılımı yerel kurumsal aktör ve ağ etkileşimlerini biçimlendirir. Bu durum, aynı zamanda bu yapıdan beslenen sivil toplum kurumlarını da birlikte düşünmemizi sağlar. Yereldeki toplumsal yapı ilişkileri bu açıdan farklı biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Üretim, tüketim ve mülkiyet ilişkileri, dinsel ve etnik aidiyetler, tarihsel olarak biçimlenmiş kültürel-sembolik topluluk bağları, cinsiyet ilişkileri gibi örüntüler yerel iktidar biçim ve ağlarının oluşumu-gelişimi hakkında önemli ipuçları içerirler. Yerel mekânsal ağın (buna insani ve in-

³ Yerelde siyasal kurumların temel etkinliklerinden birisi sonuçta yerel topluluk yaşamına ve ilişkilerine dönüktür. Yerel siyaset düzeyinde kurum ve toplumsal yapı etkileşimi daha yoğun ve dolaylımsız biçimler alabilmektedir.

sani olmayan aktör (doğa/nesne) etkileşimleri de dâhil) üretimi ve biçimlenişi üzerinde her ne kadar üst-ölçeklere uzanabilen kurumsal aktörlerin belirleyici bir rolü olsa da bu ağın oluşumu üzerinde yerel toplumsal yapı ve ilişkilerin de büyük bir etkisi söz konusudur. Hatta kurumsal idari düzenlemelerin büyük oranda yerel mekânı ve ona içkin toplumsal yapı ilişkilerini temel aldığı iddia edilebilir. Örneğin Geç-Osmanlı dönemi Dersim Sancağı gibi kendi başına bir idari birim inşasına girişilmesi ve idari düzenlemelerin Dersim mekânını biçimlendirmesinin yanı sıra, bu mekâna özgü toplumsal yapı özellikleri ve eklemleme dinamiklerini de (örneğin yoğun bir şekilde aşiret birliklerinin varlığı ve etkinliği gibi) temel almak zorunda kaldığı görülmektedir.⁴ Sonuç itibarıyla kent/kasaba ve çevresinde oluşan veya kentsel bölgeyi biçimlendiren yerel mekânsal ağlar, kurumlar ve toplumsal yapı güçleri arasındaki karşılıklı özgün etkileşim biçimleri tarafından şekillendirilirler. Makalenin bu bağlamda diğer bir sorunsalı, Mazgirt özelinde bu tarz etkileşim biçimlerinin nasıl cereyan ettiği ve yerel siyasal uzamı nasıl biçimlendirdiği etrafında dönmemektedir. Böylece yukarıda değinilen etkileşim eksenleri boyunca Dersim mekânı içerisinde Mazgirt'in özgünlüğü tartışılarak tarihsel süreç içerisinde yaşanan değişimlere değinilmeye çalışılacaktır.

TANZİMAT ÖNCESİ MAZGİRT VE SİYASAL İLİŞKİLER

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Geç-Osmanlı İmparatorluk devletin bölge ve kentleri içeren teritoryal mekân örgütlenmesi, genel anlamda önemli değişim süreci içerisine girmiştir. Bu dönemde emperyal devletin taşra/çevre bölgeler üzerindeki uzun süre koruduğu, çeşitlilik arz eden ve esnek idari denetimi terk edilmeye başlanmıştır.⁵ En genel haliyle İmparatorluk merkezi devletin çevre bölgelerde yerel mekân ve topluluklarla tarihsel olarak kurduğu ve koruduğu parçalı ve esnek eklemleme örüntüsü değişmeye başlayarak bunun yerini merkezi tarzda bürokratik inşayı hedefleyen standartlara dayalı eklemleme stratejileri almaya başlamıştır.⁶ Bu ye-

---

⁴ Coğrafi-fiziki özelliklerde yerel mekânın, idari düzenleme pratiklerine kendi biçimini verdiği de iddia edilebilir.

⁵ Barkey 2013.

⁶ Önen ve Reyhan 2011: 115 vd...

ni tarz idari eklemleme süreci ve dolayısıyla merkezi devletin Mazgirt yerelindeki kurumsallaşması, içinde kaza statüsüyle yer aldığı Dersim Sancağının tahminen 1848 yılında oluşturulmasıyla başlamıştır.⁷ Fakat bu kurumsallaşmanın seyrine geçmeden önce diğer önemli bir hususa işaret etmek gerekir. Bu tarihten öncede Mazgirt, muhtemelen belirgin bir şekilde farklı geleneksel devlet formları içerisinde oluşmuş idari ilişkiler ağının bir parçasıydı. Buna işaret eden en önemli özellik, Mazgirt'in kale-kent formuna sahip olmasının yanı sıra önemli tarihsel kültürel mekânları da (kilise, cami, türbe gibi)⁸ barındırmış olmasıdır. Bu yönüyle Dersim bölgesindeki birçok yerellikten (bunların birçoğunun Geç-Osmanlı döneminde merkezi devletin idari eklemleme stratejileri sonucunda inşa edilmiş olduğu düşünülürse) farklılaştığı iddia edilebilir. 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı idaresine giren Mazgirt ve Dersim Sancağının kapsadığı bölge emperyal devletin oldukça esnek bir idari denetim ağının parçası haline gelmiştir.⁹ Bu tarihten itibaren merkezi devlet ve Dersim yerel mekânları arasındaki idari eklemleme tarzları çeşitlilik göstermesinin yanı sıra genel itibarıyla Tanzimat dönemine kadar imparatorluğun doğu bölgelerinde almış olduğu özerk idari biçimi yansıtan hükümet sancakları veya yurtluk/ocaklık şeklindeydi.¹⁰ Merkezi devlet idari denetimi ve kaynak aktarımını büyük oranda yerel beyler üzerinden müzakere etmiştir. Bunların başında uzun süre Dersim bölgesi ve Mazgirt yerelinde hâkimiyet kurmuş olan Pir Hüseyin Bey ve ailesinin geldiği ve yine daha sonra Çarsacak beylerinden Kulu Ağa ve ailesinin yerelde uzun süre denetim kurduğu görülmektedir.¹¹

Mazgirt yerelinde Tanzimat dönemine kadar devletin yerel idari kurumsallaşması ve denetimi zayıf haliyle de olsa toprak kullanımının özerk bir

⁷ Yılmazçelik (2011): 91-92.

⁸ Bunların birçoğu günümüze kadar sağlam bir şekilde gelebilmişken bazılarının sadece kalıntıları mevcuttur.

⁹ Bu Osmanlı erken dönem idari bölgeye dair bkz. Gül 2015: 84 vd.

¹⁰ Barkey 2013: 116-129; Kodaman 1986: 10; Gül 2015: 87-88; Yılmazçelik 2011: 50 vd... Diyarbakır eyaletine bağlı Mazgirt kenti 1631-32 tarihli bir belgede arpalık olarak kaydedilmiştir. Yine 1663 yılında ocaklık statüsüne sahip olduğu görülmektedir (Kılıç 1999, 130; Kodaman 1986: 13).

¹¹ Yılmazçelik 2011: 51 vd.; Dıvrak 2019; Yolga 1994: 54 vd...

şekilde devredildiği beylerin kent merkezi ve çevresinde kurmuş olduğu denetim ağıyla sınırlı kalmış olduğu tahmin edilebilir. Tanzimat dönemine kadar beylerin yönetiminde sancak ve kaza statülerine sahip olan Mazgirt yereli, diğer bir önemli bir taşra-kent olan Peri'yi de (Akpazar) kapsamaktaydı. Yerel beyler toprak kullanım tekeli üzerinden hâkim kırsal nüfus ve üretimi denetliyor ve aynı zamanda merkezi idarenin yerel idari görevlileri konumunu da ellerinde tutuyorlardı. Merkezi idarenin denetiminin arttığı süreçle beraber bölgeye ilişkin raporlardan¹² anladığımız kadarıyla Mazgirt merkezde Türkçe konuşan ve Sünni inancına mensup topluluklarla kuzey ve güney yönünde farklı köylere dağılmış beylerin denetim ağına komşu olan Kürt, Zaza ve Kızılbaş inancına mensup aşiret birlik mekânları söz konusudur.¹³ Mazgirt'i çevreleyen özellikle kuzey ve doğu yönündeki (İç Dersim diye adlandırılan bölgenin bir parçası) köylerde konumlanmış aşiret birlik mekânları, bu denetimin büyük oranda dışında kalmıştır. Merkezi devletin yerel kurumsal eklemlenme sürecinin Tanzimat'la yoğunlaşması sonucunda Dersim mekânına dair temel kodlama olarak beliren ve aşiret birlik mekânlarını temel alan İç ve Dış Dersim tasnifleri idari kurumsallaşma ve yerel toplumsal yapı arasındaki güçlü bağı göstermesi açısından önemlidir. Hozat, Mazgirt, Kızılkilise, Ovacık ve Pülümür'ü kapsayan İç Dersim; daha çok idari denetime tabi olmayan ve denetim ağı dışındaki aşiret birliklerinin yaşadığı yerlerken Dış Dersim; Pertek, Çemişgezek ve Peri gibi yerleşimleri içine alarak, nüfus ve denetim açısından tabi mekânlar olarak sınıflandırılmıştır.¹⁴ Bu tasnif dikkate alınırsa Mazgirt'in yoğun aşiret

---

¹² Devlet ıslahat layihalarında önemli oranda yerel nüfusa dair etnik ve dinsel tasniflere rastlanmaktadır. Bu da merkezi devletin yerelliklerle eklemlenme pratiği ve zihniyetine dair bilgi toplama ve depolama çabalarının yerel denetim ve kontrol amacıyla gittikçe önem kazandığını göstermektedir (Gündoğdu ve Genç 2013). Aynı zamanda seyahatnameler ve Ermeni rahiplerin raporları da bu açıdan önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Antranik 2012 ve Bardizaktsi, Natanyan, Sırvantsdyants 2015).

¹³ 18. yüzyıl boyunca güçlenen ve ticari meta akışlarını kontrol eden yerel beylerle yer yer talan/yağma faaliyetlerine başvuran aşiret birlikleri arasında gerilimlerin yaşandığı görülmektedir. Özellikle Keban ve Ergani madenlerinin işletilmesi için gerekli olan kömürün temini için oluşmuş bölgesel bir tedarik zincirinin güvenliği ve kent halkının artan güvenlik şikayetleri merkezi devletin yerle müdahalesinin ana sorununu teşkil ettiği görülmektedir (Dıvrak 2019: 101 vd.; Tızlak 1993).

¹⁴ Gül 2015: 97-99.

birlik ağlarının varlığı ve etkisine maruz kalmasından dolayı İç Dersim'e dâhil edilmiş olduğu tahmin edilebilir. Fakat Mazgirt'in bu tasnife sığmayan özgünlüğü daha çok tarihsel olarak aşiret mekânları ile beylerin denetiminde olan ve iktisadi olarak görece gelişkin güney ve güneybatı yerleşimleri (Peri, Pertek, Çemişgezek gibi) arasındaki bir sınır veya tampon bölgesi olarak işlev görmesinde yattığı iddia edilebilir. Mazgirt'in kale-kent formu ve aşiretlerin güneye dönük talan faaliyetleri bu iddiayı desteklemektedir.¹⁵ Merkezi denetim ağının dışında konumlanma, daha çok kuzey aşiretleri için geçerli olsa da 19. yüzyıl boyunca denetim ağı genişledikçe aşiretlerin merkezi devlet kurumlarıyla olan eklemlenme düzeyleri farklılaşarak kendine özgü dinamikler ortaya çıkaracaktır. Buna rağmen Tanzimat sonrası dönemde aşiret mekânları da idari denetimin yoğunluğuna (merkezde yaşanan krizler, askeri müdahaleler ve savaşlar gibi etkenler boyunca) paralel bir şekilde yer yer denetimin güçlü ve zayıf halkası haline gelebilmekteydiler.¹⁶ Yerel beyler veya daha sonra merkezin yereldeki idari kadroları, üstlendikleri idari görevleri yerine getirirken aşiret iç örgütlenmelerinin önde gelenleriyle (Ağa¹⁷ olarak adlandırılan) artan bir şekilde karşılıklı etkileşim içerisine girmek zorunda kalmışlardır.

¹⁵ Genel olarak aşiret toplumlarının talan faaliyetleri aşiret içi nüfus baskısı ve iç birlik yapısının sürdürülmesi açısından oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Merkezi devletin yereldeki kaynak akışını ve düzeni sekteye uğratan bu tarz faaliyetler karşısında uzun süren aşiretleri pasivize etme ve şiddet tekeli kurma mücadelesi çatışma içeren kurumsal denetimin en önemli parçasını oluşturmuştur. Mazgirt yerinde de özellikle güneyde konumlanan nüfusun en önemli temel şikâyetlerinden birisi yer yer gerçekleşen bu talan ve soygun faaliyetleridir.

¹⁶ Mazgirt'te genel örüntüye benzer bir şekilde aşiret birlik mekânları belirli köylerde yoğunlaşmışlardır. Her aşiret bir toprak bütünlüğü arz eden mekânsal ağ içerisinde konumlanmaktadır. Bu örüntü aşiret birlikleri kavramının arka planını oluşturur. Merkezi denetimin genişlemesi ile 19. ve 20. yüzyıl boyunca aşiretlerin merkeze ve güneye doğru yerleşme hareketiyle bütünleşmesi bu topraksal birliğin kısmen çözülmesini beraberinde getirecektir. Oldukça genel ve büyük aşiretleri temel alarak Mazgirt'in kuzeyinde ve batısında Alan, Suruşağı, Demenan ve Kureşan aşiretleri, doğu ve güneydoğusunda Hıran, Şadil ve İzol aşiretlerinin yoğunlaşmış olduğu söylenebilir.

¹⁷ Bu tabir, muhtemelen aşiret toplumsallığı ile resmi merkezi gücün tarihsel müzakereci eklemlenme sürecinin ürettiği bir iktidar sınıflamasıdır. Yerel beylerin pratikte işleyen yarı-födal toprak sahipliğine dayalı iktidarı aşiret ağalığına gelince daha çok soy birliğine dayalı fakat belirli bir topraksal mekân da içeren aidiyeti ifade etmektedir.

Kabaca Tanzimat öncesi Mazgirt ve çevresinde oluşmuş oldukça gevşek bir merkezi idari kurumlaşma, toprak ve idari denetimi kendinde birleştiren yerel beyler ve aşiret önderlerinin teşkil ettiği görece özerk ve birbirine karşılıklı bağımlılık ve eklemleme düzeyleri zayıf olan mekânsal iktidar ağları üzerine oturmuştur. Zayıf sosyoekonomik itkilerin dışında merkezi kurumlaşmanın başlaması merkezi devlet kurum ve aktörlerinin yerel iktidar oyununa daha fazla dâhil olmasını beraberinde getirerek farklı düzeylerde eklemleme süreçleri de yoğunlaşmaya başlayacaktır. Mazgirt'in Dersim coğrafyasındaki özgünlüğü açısından bu konfigürasyona bir de nüfus ve iç kurumsal (daha çok etnik ve dinsel kurumsallık) tutunum açısından birbirine az ya da çok eklemleme Ermenice konuşan Hristiyan toplulukları dâhil etmek gereklidir. Mazgirt merkez ve köylerinde zanaat, ticaret ve daha çok tarımla uğraşan Ermeni toplulukların tarihsel varlığı bilinmektedir.¹⁸ Tanzimat dönemi salnamelerinde de bu toplulukların Mazgirt merkezde çoğunluğu oluşturduğu dikkate alınırsa mekânda bir süreklilik olduğu görülür.¹⁹ Mazgirt merkez ve merkezin güney ve güney batı yönündeki yerleşim yerlerinde özellikle yerel beylerin denetimindeki köylerde yoğun bir şekilde konumlanmış Ermenice konuşan topluluklar bulunmaktadır. Mazgirt'in güney ve güney batı yönüne doğru (Çarsacak kazasının merkezini oluşturan ve daha sonra Mazgirt'e dâhil olan Peri başta olmak üzere Palu, Pertek, Çemişgezek ve daha iç güney batı yönünde Harput, Maden, Eğin, Arapkir) Ermeni toplulukların yoğunlaştığı, birbirine eklemleme düzey ve biçimleri az ya da çok artmış olan kentsel bölge belirmektedir. Ayrıca Mazgirt'in kuzeyi, kuzey batı ve güneyi boyunca Kızılbaş aşiret topluluklarıyla iç içe yaşayan Mirakyan Ermeni aşiret topluluklarının varlığı da bilinmektedir.²⁰ Mazgirt'te Ermeni topluluklar Mirakyan aşireti dışında oldukça erken tarihlerden itibaren merkezi devletin yerel beyler dolayısıyla oluşturduğu denetim ağına dâhil olmuşlar ve fakat kendi içerisinde tarım, ticaret ve zanaatta ki etkin konumları, kilise örgütlenmesi ve eğitim kurumları yoluyla Türk-Sünni veya Kızılbaş aşiret topluluklarından farklılaşan cemaat ağları meydana getirmişlerdir. Bu şekilde Tanzimat dönemi ve sonrası merkezin idari-

---

¹⁸ Koçak 2017: 203 vd...

¹⁹ Yapıcı 2013: 102.

²⁰ Antranik 2012: 35, 131 vd.; Bardizaktsi, Natanyan, Sirvantsdyants 2015: 470 vd...

siyasal kurumsallaşması Mazgirt'te kısmen iç içe fakat daha çok yan yana var olan üç kimlikli birlik ağını karşısında bulmuş ve bunlarla farklı biçimlerde, çelişkili ve dinamik bir eklemlenme ilişkisi içerisine girmiştir.

TEKELCİ İDARİ DENETİMİN İNŞASI VE TOPLUMSAL YAPI ETKİLEŞİMLERİ

Daha önce vurgulandığı gibi Osmanlı yönetici elitleri, Tanzimat dönemi ile beraber esnek ve müzakereci bir emperyal yönetim stratejisini terk ederek farklılık ve çevre/yerelliklerin yönetiminde ulus-devlet inşasına dönük katkı, merkezi ve standart eklemlenme stratejilerine yönelmiştir. Merkezin bu bağlamda yerellikleri farklı bir biçimde yeniden merkeze bağlayan standart siyasal-idari kurumlaşma ve yurttaşlık pratikleri, farklı yerelliklerde farklı etkileşim ağları ve dinamikleriyle karşılaşmış ve yereldeki siyasal mücadele ve çatışmanın temel eksenini oluşturmuştur. Hemen Tanzimat öncesinde güçlenen merkezileşme politikaları sonucunda Mazgirt'in de içinde olduğu bölgede etkinlik kazanan ve kendi aralarında yoğun rekabet içerisinde olan yerel güçlerin (beyler, aşiret birlikleri) merkezi devletin yoğun askeri müdahalelerinin hedefi haline geldiğini görüyoruz.²¹ Tanzimat reformlarıyla yeni bir ivme kazanan idari merkezileşme süreci, temelde yerel iktidar kaynaklarının idari kurumsal denetimde birleştirilmesi ve yoğunlaştırılması anlamına gelmekteydi. Bununla beraber merkezi devlet ve yerel mekân etkileşim biçimleri ve eklemlenme düzeyinin artmaya başladığı söylenebilir. Bu sürecin ihtilafli yansımalarını Mazgirt'te Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet dönemine kadar süregelen merkezi devlet kurumlarının inşası ve mekânsal denetim ağının kurulması ve genişletilmesinde görmek mümkündür. Tanzimat döneminden Erken Cumhuriyet'e kadar Mazgirt yerelindeki kurumsallaşmanın askeri ve güvenlik boyutu ağırlık kazanırken diğer idari düzenleme birimlerinin (mali, adli, eğitim, nüfus, tapu vs.) ve temsil kurumlarının tedrici bir şekilde gittikçe çeşitlenerek ve farklılaşarak geliştiği görülmektedir.

1848'de Tanzimat reformları doğrultusunda, Hozat merkez olmak üzere, Harput eyaletine bağlı Dersim sancağı teşkil edilmiş ve Mazgirt sancağın önemli kaza merkezlerinden biri olmuştur.²² 1867'de Dersim sancağı tekrar

---

²¹ Antranik 2012: 41-49.

²² Yılmazçelik, 2011: 88.

dağıtılarak Mazgirt Erzincan sancağına bağlanır. 1880'de Dersim vilayeti teşkil edilince Mazgirt sancak statüsü kazanmıştır. 1888'de vilayetin gelirlerinin giderlerini karşılamadığı görülünce yeniden Harput (Mamuretül-Aziz) vilayetine bağlı sancak statüsü verilir ve Mazgirt ise yeniden kaza merkezine dönüştürülür. Takip eden yıllarda Mazgirt kazasına bağlı nahiye birimleri teşkil edilmeye başlanmış ve bu bağlamda daha önce kaza olan Pah, Türüşmek ve Muhundu nahiyeleri oluşturulmuştur.²³ Mazgirt'in idari statüsü sonuç olarak imparatorluğun sonuna kadar kaza olarak kalmaya devam etmiştir.²⁴ Kaza kurumsallaşmasının, hem merkezden kaynak aktarımını hem de yerel işbirliğini zorunlu kıldığı düşünülürse idari birimlerin inşasının oldukça ağır işlediği görülür. 1850-80 arası dönemde temel yönetim birimleri kurulmuş olsa da kaza müdürleri ve kaymakamların hem görev sürelerinin oldukça kısa sürmesi hem de yerel bey ve ağaların –örneğin Çarsancak beylerinden Hacı İshak Bey'in 1859'da müdürlüğe atanması ve yine Suruşağı aşiret liderlerinden Gülabi Ağa'nın 1870-76 yılları arasında Mazgirt kaymakamı olarak görev yapması gibi– önemli roller üstlenmesi bu kurumsallaşmanın yerel toplumsal yapı güçleri ve etkileşimlerinden önemli oranda etkilendiğini göstermektedir.²⁵ Bu dönemde Mazgirt'te hükümet konağı, bir taburu barındıran askeri kışla ve askeri hastane inşa edilmiş, geleneksel İslam ve Hristiyan (Ermeni) sıbyan mekteplerinin yanında bir rüştiye okulu açılmıştır. Ayrıca mal müdürlüğü, tahrir memurluğu, sandık emniyeti, müftülük, nizamiye mahkemeleri, temsili idare meclisleri gibi birimlerin de bu dönemde oluşmuş olduğu görülmektedir.²⁶ Aynı dönemde bu birimlerde görev alan memurların farklı yerel gruplardan geldiği görülmektedir. Hem

---

²³ Bu kurumsal ağların Mazgirt merkezde ve oluşturulan mekânsal idari birimler (nahiyeler örneğin) içerisinde yoğunlaştığı söylenebilir. Kaza merkezinin dışındaki aşiretlerin yoğun yaşadığı mıntıkaların idari ağa eklenmesi açısından nahiye birimleri kurulmuş ve bunların idaresi büyük oranda yerel aşiret önderlerine bırakılmıştır. Aşiretleri merkezi devlete ve idari ağa eklemlenmenin önemli araçlarından birisi aşiret ileri gelenlerine veya ağalara idari görevler vermek gelmektedir (Gül 2015: 108).

²⁴ Yılmazçelik 2011: 91-99; Yapıcı 2013: 46; Yolga 1994: 61.

²⁵ Gül 2015: 160. Yine bu dönemde müdür/kaymakamların ve idari görevlilerin önemli bir kısmının Ağa ve Bey unvanı taşıması merkezi bürokrasinin kadro açığına da işaret ediyor olsa gerektir.

²⁶ Yapıcı 2013: 283-288; Gül 2015: 115 vd...

Hristiyan-Ermeni topluluklar hem de aşiret birlik temsilcilerinin az ya da çok bu idari ağlara dâhil oldukları görülmektedir. 1880-88 arası Dersim vilayet ve Mazgirt ise sancak merkezlerinden biri olunca bu idari kurumlaşma muhtemelen yeni bir merkezileşme dinamiği kazanmış ve birimler farklılaşarak gelişmeye devam etmiştir. Bu gelişmeyi hem birimlerin insan kaynağının gittikçe daha fazla iç bürokratik devşirme mekanizmalarına kaymasında hem de yeni ihtisaslaşan birimlerin oluşumunda görmek mümkündür. Özellikle 1890'lardan itibaren birimlerin görevli kadrosu içerisindeki geleneksel yerel elitlerin (beyler ve aşiret birlik temsilcileri) sayısının gittikçe azaldığı görülmektedir.²⁷ Öte yandan 1907-08 vilayet salnamelerinde ise Osman Efendi'nin reisliğini yaptığı belediye dairesi, nüfus dairesi, nakliyat komisyonu, maarif komisyonu, telgraf dairesi, banka ve polis dairesi, zabıta gibi oldukça farklılaşmış yeni birimlerin teşkil edildiği görülmektedir.²⁸

Mazgirt'te idari kurumların ve işlevlerin yoğunlaşması, kaza merkezinde ticaret ve zanaatın gelişmesini desteklemiştir. Bunu merkezdeki ticari işletmelerin sayısının artışında görmek mümkündür. Salmelerde, örneğin bu dönem içerisinde bir hanla beraber 25 olan işletme sayısının 50'lere kadar çıktığı görülmektedir.²⁹ Kaza merkezinde yoğun bir şekilde Hristiyan Ermeni ve Türk-Sünni toplulukların yaşadığı düşünülürse bu gelişmelerden en fazla fayda sağlayan grupların bunlar olması gerekir.³⁰ 1894-95 salnamesine göre tek mahalleden oluşan Mazgirt merkezde 913 kişi yaşamaktaydı. Bunun 618'i Ermeni ve 295'i ise İslam olarak kaydedilmiştir.³¹ Bunun da ötesinde kaza merkezinin köy veya mezralar ile olan (özellikle güney yönünde) yönetsel ve ticari etkinliklerinin ve etkileşiminin artmış olduğu tahmin edilebilir. Köy ve mezraların daha çok aşiret mekânlarını

²⁷ Sadece Nahiye Müdürleri aşiret liderlerinden seçilmeye devam edilmiştir. 1907-08 salnamesinde Temur Ağanın, Pah Nahiye Müdürlüğü, Başu Ağanın da Türüşmek Nahiye Müdürlüğü olduğu görülmektedir (Yapıcı 2013: 294).

²⁸ Yapıcı 2013: 290-294.

²⁹ Yapıcı 2013: 142-143.

³⁰ Ermeni rahiplerin verdiği bilgiye göre Mazgirt merkez Ermeni nüfusunun ağır bastığı bir yerleşim yeri idi. Ermeni hane sayısı 80 iken sadece 25 Türk hane bulunmaktaydı (Bardizaktsi... II. Cilt, 2015: 479, 485).

³¹ Yapıcı 2013: 121.

ifade ettiği ve çoğunluğu oluşturan Kürt/Zaza Kızılbaş topluluklar ile Ermeni toplulukların birlikte yaşadığı bu mekânlar yerel nüfusun yaklaşık yüzde 90'nını barındırmaktaydı. İdari kurumların inşası aynı zamanda yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturan aşiret birliklerinin işbirliğini gerekli kılmaktaydı ve bazı aşiret birlikleri bu işbirliğini kabul ederek merkezi idarenin projelerine destek vermişlerdir. Bu dönemde yine yoğunlaşan farklı altyapı yatırımları yol, köprü ve telgraf gibi merkezleştirici projelere özellikle Mazgirt'in güneyinde konumlanan aşiretlerin (örneğin Şadil ve İzol aşiret birlikleri), hem mali ve insani kaynak açısından hem de karşılığında günlük yevmiye ve vergi borçlarının silinmesinin öngörüldüğü destekler biçiminde dâhil oldukları görülmektedir.³²

Öte yandan merkezi idari kurumsallaşma ve denetimin yoğunlaşması yerelde toplumsal yapı içerisinde önemli çekişmecî dinamikleri harekete geçirdiği söylenebilir. Bu yoğunlaşma yerel mekânda dağınık bir şekilde işleyen iktidar kaynaklarının (tahsis edici ve otorite kaynakları) idari denetimi mümkün kılacak bir şekilde kurumlarda birleştirilmesi ve tekelleştirilmesi anlamına geldiğinden oldukça çatışmacı dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Hem merkezi devletin dönem boyunca süren askeri müdahaleleri, yönetim pratikleri ve yerel güçlerle olan etkileşimler hem de yerelde görev yapmış idarecilerin sundukları layihalar bu çatışmayı yansıtan önemli olgulara işaret etmektedir.³³ Bu tarz bir idari denetim, temel olarak merkezi devlet kurumlarıyla eklemlenme düzeyi farklılaşan yerel toplumsal iktidar elitleri ve grup ağlarını karşısında bulmuştur: Türk-Sünni toprak sahipleri ve topluluklar, Ermeniler ve aşiret birlikleri. Bu grupların yerelde mekânsal ve kimliksel olarak belirgin sınırlarla tanımlanmış ve açık veya örtük bir şekilde karşılıklı iktidar mücadeleleri içinde oldukları söylenebilir. Mazgirt merkezde Türk-Sünni topluluklar ve Ermeniler kendi cemaat ağları içerisinde kalarak, hem yerel yönetimlere hem de ticaret ve zanaat üretimine en iyi eklemlenmiş gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer yer karşı karşıya gelebilseler de Türk-Sünni toprak sahipleri ve topluluklar merkezi devlet kurumları ile hem söylem hem de yönetim pratikleri açısından en fazla iç içe geçmiş grup olarak belirmekte-

---

³² Gül 2015: 232, 236-237.

³³ Gündoğdu ve Genç 2013; Çalışlar 2019: 153 vd...

dir.³⁴ Özellikle Çarsancak beylerinden Hacı İshak Bey ailesinin geniş toprak sahipliği üzerinden Mazgirt merkeze kadar etki alanına sahip olduğu ve aşiret birliklerine karşı hükümet güçleriyle birlikte hareket ettiği görülmektedir.³⁵ Yöreyi gezen Ermeni bir rahibin bu beyleri ve sahip oldukları köylerin isimlerini vererek yereldeki ihtilaflı durumu şöyle tarif etmektedir:

“İşte memleketin sahibi bunlar. İçlerinde en fazla söz sahibi olan 36 köyü ve mezrası ile İshak Bey. Diğer beyler 12, 10, 6, 4 tane köyü olanlar var. Bu ağalar ve beyler köylerindeki tüm toprakları, üstünde ikamet edenlere sormadan kendi adlarına tapu yapmışlar. Sadece Medzgert ve Sığcov köylerindeki Ermenilerle Pertaklılardan küçük bir grup toprakları kendi üstlerine tapulamışlar. Bunun yanı sıra mallarla ilgili vergileri, ayrıca ianeleri köylüler ödüyor ancak koçanlar ağaların hesabına kesiliyor... Bilindiği gibi köylüler maraba olduklarından ürünleri ağalarla paylaşmak durumundalar... Her tarafa zarar ziyan veren Dersim Kürtleri bu ağaların korkusundan Çarsancak'a dokunamıyorlar. İshak Bey hakkında şikâyet var. Kendisi çok övünülecek biri değil ama aslında şikâyet diğer ağaların halkı kıskırtmasından oluyor. Amaçları onu yerinden etmek, başaramazlarsa halkın kaçıp kendilerine sığınmasını sağlamak. Her ağa kendi bölgesinde tam bir İshak Bey.”³⁶

Bu ifadeler yerel toprak sahiplerinin kendi aralarında yoğun bir rekabet içerisinde olduğunu ve aynı zamanda Ermeni köylülerin önemli bir kısmı üzerinde yarı-feodal bir denetim kurulduğunu göstermektedir. Ermeni toplulukların Mazgirt merkezde nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu daha önce belirtilmişti. Yerel idari ağlara Ermeni üyeler kısmen dâhil olmasına rağmen merkezi devletin askeri ve eğitim kurumlarının dışında kalmışlardı. Ermeni topluluklar kendi kilise ve hızlı gelişim içerisinde olan eğitim kurumlarına sahiptiler. Hayreni'ye göre Mazgirt'teki kiliseler ve Ermeni cemaati Çarsancak/Peri'deki Episkoposluğa bağlıydı.³⁷ Yerelde yapılan görüşmelerden de

---

³⁴ Bu ahali devlet raporlarında, hem Türk-Sünni olmaları hem de denetim ağına tabi olmalarından dolayı güvenilir ve itaatkâr olarak nitelendirilmişlerdir. “Mazgirt kazasında da yalnız Mazgirt kasabası ile Danaburan köyü Sünnî'dir. Sünniler devlet hizmeti görürler ve hükümete bağlıdır” (Bulut 2007: 191).

³⁵ Gündoğdu ve Genç 2013: 88 vd...

³⁶ Bardizaktsi vd., II. Cilt, 2015: 480.

³⁷ Hayreni 2015: 516.

anlaşıldığı kadarıyla ticari ve kültürel hayatın en önemli gruplarından birini Ermeni topluluklar oluşturuyordu. “*Ticaret, rençberlik ve sanat bunların elinde idi. Mazgirt kaza merkezi hudutları içerisinde bulunan arazi tamamen bunlar tarafından ekilip biçilirdi. Az sayıda toprak sahibi olan Ermenilerin yanı sıra esasen Müslüman (Y.N: Beyler kastedilmektedir) toprak sahiplerine marabalık yaparlardı. Ermeniler Mazgirt kaza merkezinden aşağı Sındam köyüne ve oradan da Munzur çayına kadar stabilize yol yapmışlardı*”.³⁸ Mazgirt merkez ve yakın köylerde cemaat ağlarını koruyarak beylerin ve idari denetim ağına dâhil olan Ermeni toplulukların yanında daha önce de belirtilen aşiret birlikleriyle oldukça iç içe yaşayan, cemaat kurumlarına daha zayıf eklenmiş ve idari denetime yarı tabi diğer bir Ermeni köylü topluluğu olan Mirakyan aşiretinin varlığı da bilinmektedir.³⁹ Ermeni toplulukların idari kurumsallaşmayla ilişkisi bu dönemde daha çok devlet merkezinde yaşanan ve geniş ölçekli birtakım gelişmelerden etkilenerek biçimlenmiş olduğu ileri sürülebilir. Bunların başında II. Abdülhamit’in çevre bölgelerdeki çeşitliliği devlete entegre edebilecek parlamentoyu askıya alması, bütünleştirmeyi hedefleyen İslami politikalara yönelişi, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının Doğu bölgesinde yarattığı istikrarsızlaşma ve yine bölgede artan ve özellikle Ermeni nüfusu içine alan misyonerlik faaliyetleri gelmektedir.⁴⁰ Bunun karşısında Ermeni topluluklar, bölgesel ölçekte git-tikçe ulusal devrimci bir entegrasyon sürecine dâhil olurken devlet kurumlarıyla olan ilişkileri de güvenlik bağlamına oturmaya başlamıştır. Bölgesel düzeyde yaşanan bu gelişmenin izlerini Mazgirt’te sürmek mümkün olmasa da yereldeki Ermeni toplulukların 1895’teki pogromlardan ve daha sonra 1915 tehcir politikalarından etkilendiği görülmektedir. Hayreni’nin verdiği bilgilere göre 1895 yılında, Mazgirt’te huzursuzluklar baş göstererek bazı

³⁸ Köksal 2001: 135.

³⁹ Hayreni 2015: 54-66. Mirakyanlar hakkında bilinenler oldukça azdır. Sonradan Mazgirt ve Çarsacak bölgesine göç ettikleri, kendilerine özgü bir Ermenice konuştukları ve aynı zamanda Kürtçe ve Zazaca konuşabildikleri düşünüldünc Kızıbaş aşiretlerle yoğun etkileşim içerisinde oldukları anlaşılıyor. Bir kısmının ise beylerin topraklarında marabalık yaptıkları bilinmektedir. Aşiret toplulukları ile birlikte yer yer merkezi devlet denetimine direnç gösterdikleri aktarılmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Antranik 2012: 131 vd.; Hayreni 2015: 54 vd...

⁴⁰ Zürcher 2017: 99 vd.; Kieser 2013.

Kızılbaş aşiretlerinin kısa süreli bir yağma hareketi içerisine girdiğini ve aşiret liderlerinden Temur Ağa'nın engellemesi sonucu bu yağma hareketinin oldukça sınırlı kaldığını belirtir.⁴¹ Merkezi devletin 1915 yılındaki tehcir politikasının sonucunda ise Mazgirt'te Ermeni aydınlar, siyasiler ve etkili kişiler tutuklanmış, mülkler yağmalanmış ve resmi rakamlara göre 1.423 kişi toplu olarak sürgüne gönderilmiştir.⁴² Mazgirt'teki Ermeni topluluklar ve cemaat ağları imparatorluğun sonuna doğru bu şekilde parçalanmış ve tehcir sonrası kalan nüfus bir kısmı Türk-Sünni kimliği diğer önemli bir kısmı ise Kızılbaş topluluklar içerisinde asimile olmuşlardır.⁴³

Mazgirt'te merkezi idari kurumsallaşmanın ve denetimin yoğunlaşmasını biçimlendiren esas etkenin, yerel toplumsal yapının ana unsurunu oluşturan Kızılbaş Kürt ve Zaza aşiret birlikleriyle olan ihtilafli eklemlenme ve etkileşim süreci olduğu söylenebilir. Etkileşimi çatışmacı kılan temel boyutu, merkezi devlet kurumlarıyla eklemlenme düzeyi düşük olan aşiret birliklerinin tekeli idari denetim ağına çekilme çabası oluşturmuştur. Dersim bölgesine dönük "ıslahat" raporları da büyük oranda devlet ile aşiret birlikleri arasındaki eklemlenme sorunları bağlamında şekillenmiştir. Raporlara yansıdığı kadarıyla eklemlenme ilişkisi ve düzeyi, idari denetimin yoğunlaştığı kaza merkezlerinde ve merkeze yakın köylerde görece yüksek ve merkezden uzak köylere gidildikçe oldukça zayıfladığı bir mekânsal örüntüyü takip etmektedir. 1890 yılındaki Vilayet Valisi Hasan Hilmi'nin kaleme aldığı bir layihada, bu durum dikkate değer bir şekilde şöyle ifade edilmektedir:

"Burada meskûn fırak-ı aşair nazar-ı hükümette üç kısma münkasıp olup; birincisi merkez liva ile Mazgirt Kazası merkezine ve mevaki-i askeriyeye mütecevir olup diğerleri de mahal-i saire kadar sa'b olmayanlardır ki bunların rüesasına emniyet verildiği müessir-i taltifat ve müme-

---

⁴¹ Hayreni 2015: 219.

⁴² Hayreni 2015: 517-519. Bu rakam kazadaki neredeyse bütün Ermeni nüfusunun tehcir edildiği anlamına gelmektedir. Oysa daha sonraki dönemlerde asimilasyona maruz kalmış olsa da belirli bir Ermeni nüfusun varlığı bilinmektedir. Ayrıca kaza merkezinde uzun süredir birlikte yaşadıkları Türk-Sünni toplulukların Ermenilere yönelik şiddet olaylarına karışmamış olma ihtimali yüksektir. Daha çok dışarıdan, örneğin Palu'dan gelen Zaza aşiret birlikleri Mazgirt merkezde şiddet ve talan hareketlerine girişmişlerdir.

⁴³ Köksal 2001: 52.

şat gösterildiği halde sureten ahali-i mutia gibi hükümetler nezdine gelirler ve müretteb olan vergileriyle aşar ve rüsum-ı ağnam ne ise aşiretleri efradından istedikleri kadar istifa ile mal sandıklarına birer mikdarını tediye ederler. İkincisi; hükümet ve askeri merkezlerine ikinci derecede yakın olup fakat menaat-ı mevkiyeleri ve bir sınıfta addolunan aşairin hasbel civariye memurini mülkiye ve askeriye ve ahali medine ile ihtilat eyledikleri gibi ülfet etmemelerinden dolayı vahşet-i galizeleri bulunan aşiretlerdir ki onların da vergileriyle aşar ve rüsumı ağnamı reisleri nezdinde şahsları malum olan birer memur ve katib izamıyla tahrir ettirilip bunlar marifetiyle her ne tayin olunursa hükümetçe bila itiraz kaydü kabul edilmekte ve mecmu-ı zimmetleri neye balığ olursa onunda nisfi derecesindeki miktarda bedel-i koyun ve palası yani ufak kilim gibi mevaşi ve eşya getirilip onlar da aylarca maaşatı mündahil olan memurin, ketebe ve zabite taraflarından ikişer kat bahasıyla alınmaktadır. Üçüncüsü en ziyade suubeti ve hükümet ve askeri mevakinine budiyeti olan cibal ve evdiye de sakin aşairdir ki şimdiye kadar ne bir hükümet merkezine gelmişler ne de vergi namında bir şey vermişlerdir”.⁴⁴

Mazgirt açısından aşiret birliklerinin idari ağlara eklemleme düzeyleri mekânsal olarak daha çok kuzey ve güney yönlü bir dinamığe sahip olduğu iddia edilebilir. Mazgirt merkezde imparatorluk sonuna kadar oldukça az miktarda Kızılbaş topluluğun var olduğunu tahmin etmek mümkündür. 1914 Patrikhane kayıtlarına göre Kaza merkezinde sadece 40 Kızılbaş yaşamaktaydı.⁴⁵ Kuzey aşiret birlikleri (Alan, Suruşağı, Demenan, Kureşan, Yusufan) idari denetime en az tabi olan dağ köylerinde yerleşik topluluklardı. Aynı zamanda iç örgütsel birlik yapıları oldukça güçlü ve tarihsel olarak idari denetime en fazla direnç gösteren aşiretlerdi. Yoğun silahlı birliklere de sahip olan aşiretler yer yer güney yönünde Mazgirt ve Çarsacak'a kadar uzanan talan hareketlerine girişir ve sık sık merkezi devletin askeri müdahaleleriyle (tedip) karşı karşıya kalırlardı. Pah ve Türüşmek nahiyeleri esasen bu aşiretlerin idari denetime tabi kılınması amacıyla inşa edilmeye çalışılmış, fakat imparatorluğun sonuna kadar hem nahiy müdürleri yerel aşiret liderlerinden seçilmek zorunda kalınmış hem de yeterli idari denetim ağı kurulamamıştır. Kaza merkezinde görev yapan sivil ve askeri memur-

⁴⁴ Gündoğdu ve Genç 2013: 73-74.

⁴⁵ Hayreni 2015: 516.

larla ve beylerle yaşadıkları ihtilaflardan dolayı bu aşiretlerin kaza merkezine girmeleri neredeyse tamamen imkânsızdı ve mıntıklar (aşiretlerin mekânları, beylerin bölgesi gibi) mekânsal olarak belirgin sınırlarla örülmüştü.⁴⁶ İdari kurumsallaşmanın artışı bir taraftan güney aşiretlerinin (başta Şadil, İzol ve Hıran) merkezi devlet kurumlarına daha fazla eklemelenmesi ve aşiret iç örgütlenme ağlarının yavaşta olsa gevşemeye başlamasını beraberinde getirirken diğer taraftan aşiretler arasında kuzey ve güney ekseninde bir gerilimin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴⁷ Bu eklemelenme örüntüsü, ıslahat raporlarında başta Şadil ve İzollu olmak üzere, güney aşiretlerin yüzde 70'inin ziraat gibi "mutiane meslek tuttıkları" ve vergi, tapu işleri gibi meselelerde denetime tabi olduklarından aşair-i mutia'dan oldukları şeklindeki ifadelerle yansımıştır.⁴⁸ Bunun yanı sıra daha önce 1890 sonrası başta kuzey olmak üzere aşiret birliklerinin genel olarak kaza idare meclislerindeki temsiliyetinin oldukça daralmış olduğu vurgulanmıştı. Bu durumun aşiret birliklerinin hem yerel memur sınıfıyla hem de diğer yerel topluluklarla müzakereye dayalı etkileşimini zayıflatmış olabileceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Bu dönem boyunca idari ve topluluk dışı sivil ağlara zayıf eklemelenmiş kuzey aşiret birliklerinin idari denetim genişlemesine yoğun direnç gösterdiği ve merkezi denetimin zayıfladığı durumlarda kaza merkezlerindeki kışlaları, devlet binalarını ve sivil mülkleri talan ve tahribe yöneldiği görülmektedir. Örneğin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Mazgirt merkez kuzey aşiretlerinin saldırıları sonucunda kısmen tahrip edilmiştir.⁴⁹ 1916 yılında ve Ermeni tehciri sonrası Mazgirt merkez yine kuzey aşiret birliklerinin başta Türtüşmek Nahiye Müdürü olan Kureşan aşireti önderlerinden Ali Gah (Çavuş) ve onun oluşturduğu geniş bir ittifak sonucunda binlerce silahlı aşiret mensubunun katıldığı saldırıların hedefi haline gelmiştir. Ali Gah on bin kişilik kuvvetle harekete geçmiş ve Mazgirt yakıllı yıkılmıştır. Kaymakam ve Jandarma kumandanı

⁴⁶ Gündoğdu ve Genç 2013: 88; Bardizaktisi vd., II. Cilt, 482-83; Antranik 2012; Köksal 2001.

⁴⁷ Gündoğdu ve Genç 2013: 129, 144-145.

⁴⁸ Gündoğdu ve Genç 2013:144-145, 129-131.

⁴⁹ Aynı zamanda Mazgirt kaymakamı Gülabi Ağa savaş öncesi merkezi devletle olan ittifakı sonucunda diğer aşiretlerin tepkisi sonucunda ailesiyle beraber katledilir, Bulut 2007: 179 vd.

öldürülmüş ve kasaba tümüyle yağma edilmiştir. Aynı zamanda Çarsancak beylerinin oturduğu 24 köy yakıp yıkılmış ve beyler aileleriyle Harput'a sığınmışlardır. Bu hareketin Peri ve Palu'ya kadar uzamış olduğu görülmektedir.⁵⁰ Ayrıca bu saldırılar karşısında Şadilli aşiretinden Molla Yusuf'un direnç gösterdiği ve orduya ait erzak ambarına el koyulmasını engellediği belirtilmektedir.⁵¹ Sonuç olarak savaş koşulları altında idari denetime ve etkileşime zayıf eklenmiş kuzey aşiret birliklerinin idari denetime yoğun direnç gösterdiği ve etki sahalarını genişletme mücadelesi içine girdiği görülmektedir.⁵²

Aşiretler, bu şekilde, hem denetim araçlarının yoğunlaştığı kaza merkezlerini hedef almışlar hem de idari ve topluluk dışı sivil ağlara daha fazla eklenmiş güney aşiret mekânlarının istikrarsızlaşmasına neden olarak bu aşiretlerin bir kısmı ile de karşı karşıya gelmişlerdir.⁵³ I. Dünya Savaşı'nın doğu bölgesinde yarattığı istikrarsızlaştırma ve şiddet ortamının Mazgirt yereline de önemli yansımaları olduğu görülmektedir. Ermeni tehciri ve aşiret birliklerinin müdahaleleri, ilerleyen yerel idari denetim ve iktidar ağının yeniden biçimlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durumu Köksal şöyle ifade etmektedir.

“Ali Gağ'ın Çarsancak ağalarının köylerini yakıp yıkmasından sonra bunlar bir daha toparlanamadılar. Maraba bulamaz oldular. Aslında Ermeni kırımını yapınca bunların çırası söndü... Neticede köylerinin tümünü üç beş sene içinde satarak her biri bir tarafa dağılıp gittiler... Kureyş aşair ağası Huşeyni Ali Gağ'ın Mazgirt'i yakıp yıkmasından

---

⁵⁰ Bulut 2007: 210 vd.; Karerli Mehmet Efendi 2007: 50-60; Köksal 2001: 52 vd...

⁵¹ Bulut 2007: 210.

⁵² Bu çatışmayı aynı zamanda 1890 sonrası merkezi devletin iç dersim ve kuzey aşiretlerine dönük artan askeri müdahalelerinde görmek mümkündür (Sılan 2010: 131 vd.).

⁵³ Aşiret birliklerini homojen tek bir blok olarak görmek mümkün değildir. Bu, hem aşiret içi soy farklılaşmalarından kaynaklanabilmekte hem de aşiret içi ihtilaflar ve farklı aşiret gruplarının idari ve sivil ağlara eklenme düzeylerindeki farklılaşma süreçlerinden kaynaklanabilmektedir. Ayrıca farklı eklenme süreçleri bağlamında birlik yapısının çözülmeye başladığı aşiretlerin varlığı da mümkündür. İdari denetimin, sonuç olarak aşiret birliklerinin yeniden üretimini zayıflatıcı bir etkide bulunduğunu da tahmin etmek yanlış olmasa gerektir. Bu süreçleri ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarabilmek için kendi başına aşiretlerin araştırma konusu haline getirilmesi gerekmektedir.

sonra Mazgirt kaza merkezliği vasfını yitirdi. Memurlar dağılıp gittiler. Ardından tayinleri başka yerlere yapıldı. Yerli ahali de Mazgirt'te barınamadılar. Her biri bir tarafa dağılıp gitti. Mazgirt birkaç evden ibaret bir mezra haline geldi. Mazgirt kazası ahalisinin tapu, nüfus ve maliye işlerini yürütmek için Pertek Kaymakamlığına ek görev verildi. Adliye, Xozat adliyesine bağlandı. İdari işler Xozat mutasarrıfı tarafından yürütülmeye başlandı. Tabii bu değişiklik mecburiyeti ahali için büyük sıkıntı oldu. Devlet ile olan işlerini görmek için uzak yerlere gidip gelmek perişanlığı içindeydiler.”⁵⁴

Köksal kaza merkezinin geçici bir süreliğine Şadilli aşiretinin yoğun yaşadığı bir köy olan Kızılkale'ye taşındığını, fakat çok geçmeden Mazgirtlilerin çoğunun yerlerine geri dönerek Mazgirt'in yeniden kaza merkezi yapılmasını sağladıklarını belirtir. Böylece savaş ve şiddet koşulları altında Mazgirt yerelinde hem toprak sahibi beylerin nüfuzu zayıflamış hem de yerel idari kurumsallaşma süreci belli bir süreliğine gerileme yaşamıştır. Aşiret birlik mekânlarının ise idari ve topluluk dışı sivil ağlara eklenme bağlamında oluşan kuzey ve güney farklılaşması imparatorluk sonuna kadar varlığını sürdürdüğü ve Cumhuriyet döneminde tekeli idari denetimin ihtilafli dinamiklerini oluşturmaya devam ettiği söylenebilir.

CUMHURİYET DÖNEMİ MAZGİRT'TE YEREL SİYASET

Erken Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemi Mazgirt'te yerel siyasete ilişkin gelişmeler, kabaca iki dönem içerisinde ele alınabilir. Erken Cumhuriyet'le beraber tek parti denetimi altında oldukça sınırlı devlet-dışı yerel siyasal örgütlenme gerçekleşirken 1945 yılında çok partili hayata geçişle beraber seçimlerin önem kazandığı ve bunun akabinde belediye yönetimi için rekabetçi seçim mücahedelelerinin önem kazandığı bir evreye geçilmiştir. Mazgirt yerelinde belediye örgütlenmesinin Osmanlı'ya kadar geri giden bir tarihe sahip olmasına rağmen bu döneme dair bilgilerimiz oldukça azdır. 1907-08 Vilayet salnamesinde Mazgirt'te Osman Efendi'nin belediye reisi olarak görev yaptığı ve aynı zamanda bir kâtiple beraber Cemal Bey, Reşid Bey ve Kerakos Efendi

⁵⁴ Köksal 2001: 52, 60.

adında üç azasının bulunduğu bir belediye dairesinin kurulmuş olduğu görülmektedir.⁵⁵ Belediye teşkilatlanmasının bu dönemde başlangıç aşamasında olmasından dolayı oldukça zayıf bir düzeyde olduğunu ve reis ve aza seçimlerinin de daha çok kaymakam ve yerel idari meclisler yoluyla gerçekleştirildiğini iddia etmek mümkündür. Mazgirt kaza merkezi, idari kurumların yoğunlaştığı bir yerleşim yeri idi ve büyük oranda Türk-Sünni ve Hristiyan-Ermeni toplulukların yerleşik olduğu bir kimliksel yapıya sahipti.⁵⁶ Aşiret toplulukları ise Mazgirt'in temelde kuzey ve güney yönündeki köy ve mezarlarında sınırlarını aşiret hukukunun belirlediği mekânlarda dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar. Kuzey aşiret birlikleri 20. yüzyıl başlarına doğru idari denetime ve aşiret dışı sivil ağlara oldukça zayıf bir şekilde eklenmiş iken güney aşiretleri bu ağlara daha sıkı bir şekilde eklenme sürecine girmişlerdi. Kaza merkezinde oldukça az sayıda Kızılbaz aşiret topluluk üyesi bulunmaktaydı. Fakat kaza merkezi I. Dünya Savaşı sonunda ve Erken Cumhuriyet döneminde kuzey ve güney yönündeki aşiret baskısı ve etkileri altında biçimlenmeye başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı istikrarsızlık ve şiddet ortamı sonucunda başta Ermeni tehciri ile bu toplulukların önemli bir bölümü ve aynı zamanda yerel beylerin ve Türk-Sünni toplulukların bir kısmı topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardı.⁵⁷

Erken Cumhuriyet'le beraber aşiret birliklerinin kaza merkezi ve güneye doğru genişlemesi devam etmiş ve idari denetim ise başta kuzey aşiret birlikleri açısından ihtilaflı dinamiklerini korumayı sürdürmüştür. Bu dönemde Mazgirt yerel siyasetinde Osmanlı'dan devralınan sürekliliklerin varlığını belli ölçülerde sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Bağımsızlık mücadelesi sürecinde İmparatorluk siyasal merkezi parçalanarak yerellikler yeniden biçimlenmeye başlayan ulusal merkeze (başta parlamento) eklenme süreci içerisine girmişlerdir. I. Meclis seçimlerinin Mazgirt merkezinde oldukça çekişmeli bir siyasal iklimde cereyan ettiğini Karerli Mehmet Efendi'nin anılarından anlamak mümkündür. Bu anılardan mücadelenin

---

⁵⁵ Yapıcı 2013: 293.

⁵⁶ Yapıcı 2013: 121; Hayreni 2016: 516.

⁵⁷ Köksal 2001: 52, 60 vd...

esasen aşiretlerin adayları olarak Hasan Hayri Kanko ile Çarsancak beylerinden Göktepeli Ahmet Bey arasında cereyan ettiğini ve gerilimli bir sürecin sonunda Hasan Hayri'nin aşiret ikinci seçmenlerinin desteğiyle seçilmeyi başardığını anlıyoruz.⁵⁸ Karerli'nin aktarımlarından aşiret önde gelenlerinin (ağalar, dini önderler, belirli düzeyde tahsilli aşiret üyeleri) ve yerel toprak sahibi beylerin yerel devlet görevlilerinin yanı sıra yerelde rekabet içerisinde olan en önemli gruplar olarak varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber I. Mecliste Dersim bölgesinden oldukça önemli sayıda temsilcinin ulusal meclise dâhil olduğu görülürken II. Mecliste Mazgirt yerelinden sadece Ahmet Şükrü Kulualp'ın (Ahmet Bey) seçilebildiği görülmektedir. Böylece Erken Cumhuriyet'te II. Meclisten sonra yereldeki ulusal meclise yansıyan aşiret temsiliyetinin hemen hemen tamamen ortadan kalktığını iddia etmek mümkündür. Özellikle yereli önemli derecede etkileyen Şeyh Sait isyanıyla beraber bölgesel düzeyde siyasal etkinliği artan aşiret önde gelenlerinin önemli bir kısmının bu süreçte tasfiye edildiği görülmektedir. Bağımsızlık mücadelesi konjonktüründe siyasal etkinliği artan ve temsili ağlara görece eklenilen aşiret birlikleri merkezi devlet düzeyinde ulusal-reformcu yönetim ideolojisi ve pratiklerinin hâkim hale gelmesiyle yeniden yerel temsiliyet ağlarının dışına düşmüşlerdir.

Yerelin ulusal temsiliyeti gerileme yaşarken Mazgirt merkezde idari kurumsallaşma artmaya devam etmiş, yerel askeri-sivil devlet elitlerinin sayısı artmış ve kaza merkezi Nazimiye'ye kadar kuzey aşiret topluluklarını da içine alarak devlet kurumlarıyla (başta askerlik ve adli kurumlar) olan işlerin görüldüğü bir merkez haline gelmiştir. 1927 nüfus sayımında genel olarak Mazgirt kazasında memur, ordu mensubu ve hâkim olarak toplam 94 kişinin görev yaptığı belirtilmektedir.⁵⁹ Bunların büyük bir kısmının kaza merkezinde görev yaptığı tahmin edilebilir. 1935 doğumlu erkek bir görüşmeci bu döneme ilişkin şu bilgileri vermektedir:

“İlçe teşkilatı vardı. Mahkeme savcısı vardı. Hâkimleri vardı. Vardı çok iyi biliyorum... Bizim köyde sülale, ağa sülalesiydi. Geliyorlardı bize

⁵⁸ Karerli Mehmet Efendi 2007: 76-80.

⁵⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (1929): Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaa, Ankara.

misafir kalıyorlardı. Geliyorlardı bize uğruyorlardı. Babam da ortaokul mezunu öğretmen olduğu için çok güzel Türkçe konuşuyordu. Hatta kaymakam dedi. Mahmut Efendi gel dedi sen dedi bu köyde niye kalıyorsun Mazgirt'te memurluk vereyim memurluk yap dedi. Babam gitmedi, çünkü o zaman arazi kıymetliydi. Tarlalar kıymetliydi. Dedemde rahmetlik olmuştu kimse bakmıyordu. Hayvanlara bakmıyordu, tarlaya bakmıyordu. Babam onun için gitmedi.”

Köksal'ın vermiş olduğu bilgilerse 1938 Dersim tertalesine kadar Mazgirt'te yerel devlet elitleri, aşiret liderleri ve yerel beyler arasındaki ilişki ve mücadelelerin oluşturduğu tarihsel iktidar ağının bu dönemde de etkin bir şekilde işliyor olduğuna işaret etmektedir:

“1934-1935'te Mazgirt ilkokulunda beşinci sınıfı okudum. O zaman Mazgirt'te bir süvari alayı vardı. Xırran Ağası Germisili Hasan Ağa bazen tüm süvari alayı davet ederek kendilerine Germisi Pınarı yanında ziyafet çekerti. Süvari jandarma bölük komutanı Yüzbaşı Burhan Bey'di. Burhan Bey kazada terör estiriyordu. Dağlarda gezen eşkıyanın kimini evinde misafir eder, hazırladığı komplolarla eşkıyayı eşkıyaya tepeletirdi. Göktepelî Ahmet Bey yüzbaşının dostu idi. İkisi beraber jandarma binasının balkonunda tavla oynarlardı. Bunu gören herkes Ahmet Bey'den fena halde çekinirdi. Ahmet Bey, Mazgirt Jandarma Bölüğü atlarının ot, saman ve arpa ihtiyacını temin eden müteahhidi idi. Kaza köylerinden bedava sağladığı ot, arpa ve samanı parası mukabilinde jandarmaya satardı.”⁶⁰

Daha önce de vurgulandığı gibi kaza merkezinde Türk-Sünni toplulukların hâkimiyeti söz konusu idi. Memur sınıfı bu dönemde hemen hemen tamamen okuma-yazma bilen bu gruplardan oluşuyordu. Ticaret ve zanaat faaliyetleri özellikle tehcir sonrası kalan az sayıda ve muhtemelen büyük çoğunluğunun asimile olduğu Ermeni yerli ailelerin dışında yine esasen Türk-Sünni aileler tarafından yürütülmekteydi. 1927 nüfus sayımından kaza merkezi nüfusunu tespit etmek mümkün değildir. Bu sayımda Mazgirt'in genel nüfusu 15.837 olarak verilmiştir. Bu sayımda kaza genelinde yaşayan anadili Ermenice olan 97 kişi ve dini mensubiyeti Hristiyan-Ermeni olarak

---

⁶⁰ Köksal 2001: 94.

tespit edilen 92 kişi mevcuttur.⁶¹ Bu sayı Ermenice konuşan nüfusun oldukça azaldığını göstermekle beraber içerisinde muhtemelen Türk-Sünni veya Kızılbaş kimliğine asimile olmuş yerli Ermeni nüfusu belirtmemektedir. Kasabada Kızılbaş nüfusun artmasıyla bu asimilasyonun gittikçe Kızılbaş kimliğe doğru kaymış olma olasılığı yüksektir. Öte yandan bu dönemde kaza merkezine yakın köylerde konumlanmış aşiret topluluklarının (bunların başında Hıran ve Kureşan aşireti gelmekteydi) kaza merkezisiyle olan bağlarının gittikçe arttığı ve merkez nüfusun önemli kesimini oluşturur hale gelmiş olmalıdır. Bu konuda Köksal şöyle bir manzara çizmektedir: “*Mazgirt kaza merkezi ahalisi Dersim aşayirlerinden gelip yerleşen ailelerle memur ailelerinden ibaretti. Üst düzey memurların tamamı ya Rumeli ya Karadeniz pek ender olarak Orta Anadolu asıllı idiler. İçlerinden azı müstesna diğerleri halkı cahil, güvensiz ve isyancı görürlerdi. Dersim aşayirlerinden gelip Mazgirt'e yerleşen, mal ve mülk sahibi olmuş ailelerde kısa bir zaman içinde erozyona uğramış Kürtlüklerinden ve kızılbaşlıklarından ayrılarak hâkim sınıf olan Türklüğe ve Sünniliğe dönüşmüşlerdir*”.⁶² Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi kaza merkezi nüfusunun 1935'te 1.204 olarak tespit edildiği düşünülürse kaza merkezinde aşiret nüfusunun bu dönemde artış içerisinde olması gereklidir. 1938 Tertele sonrası kaza merkezi nüfusunun önemli oranda düşmüş olması büyük oranda Kızılbaş aşiret birliklerine dönük müdahalenin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Erken Cumhuriyet Mazgirt Nüfus

Yıllar	Merkez	Köyler	Toplam
1927	-	-	15.837
1935	1.204	22.795	23.999
1940	830	20.037	20.867
1950	1.039	19.627	20.666

Kaynak: TUIK

⁶¹ Köylerde yaşayan Ermeni nüfusun büyük oranda Kızılbaş aşiret topluluklarıyla karışık yaşayan Mirakyan Aşireti mensupları olduğu düşünülürse bu toplulukların hâkim Kızılbaş topluluklar içerisinde asimile olma olasılığı yüksek olduğu görülür.

⁶² Köksal 2001: 136.

Erken Cumhuriyet döneminde, yukarıdan modernleşmeci politikaların benimsenmesi, yerel mekânla süregelen tekelci idari denetim ve eklemleme sürecini güçlendirmiş ve başta aşiret birlikleri olmak üzere yerel toplumsal yapıyı bütünlüklü bir şekilde parçalayarak dönüştürme stratejisiyle sonuçlanmıştır. Devletin 1938’de düzenlediği Dersim askeri harekâtı sürecinde Mazgirt yerelinde yaşayan aşiret birlik liderleri ve ailelerinin de toplu katliam ve sürgünlerin hedefi haline geldiği görülmektedir. Mazgirt’teki bütün aşiretler az ya da çok bu tarz bir müdahalenin hedefi haline gelmekle beraber özellikle kuzey aşiret birliklerinin yaşadığı mekânların çok daha yoğun bir şekilde müdahaleden etkilendiği görülmektedir. Örneğin Pah nahiyesindeki Alan aşiretinin ağaları olan Çukur Ağaları ve ailelerinin neredeyse tamamı Mazgirt merkezde Gölbağı denilen bölgede topluca katledilmiştir.⁶³ Köksal’ın verdiği bilgilerin birçok görüşmecinin verdiği bilgilerle örtüştüğünü de belirtmek gerekir. Aynı zamanda nüfus verileri de özellikle kuzey aşiretlerinin terteleden çok daha fazla etkilendiğini doğrulamaktadır. Başta müdahalenin esasen köy mekânlarına yönelik olduğunu görmek mümkündür. Bunu gösteren gelişme 1935’teki sayımda toplam köy nüfusu 22.795 iken 1940’ta 20.037’ye gerilemiş olmasıdır. Nahiye özelinde bakılırsa Muhundu’da 1935’te 8.982 kişi kaydedilmişken müdahale sonrası 1940 yılı nüfus verisine göre 8.481 kişi mevcuttur. Yine kuzey nahiyesi olan Pah’ta ise 1935’te aşiretlerin sayımı tam yapılamadığından üç büyük aşiretin nüfusu (Demenan, Kureyşan ve Yusufan) 4.000 olarak varsayılmış ve tespit edilen 14 köyden 3.197 nüfusla beraber toplam 7.110 kişi kayıt edilmiştir. 1940’ta bu sayı 3.342 kişiye düşmüştür. Merkez nahiye ise 1935’te 3.506 nüfusken 1940’ta 3.470 kişi kaydedilmiştir.⁶⁴ Bu rakamlardan hareketle kuzey aşiretlerinin çok daha yoğun bir şekilde kırım ve sürgünlerden etkilenmiş olduğu söylenebilir. Mazgirt’te 1938 ve sonrası diğer birçok yerde olduğu gibi aşiret içi birlik yapısının yeniden üretimini üstlenmiş olan ileri gelenlerin (ağalar, dini önderler) tasfiyesi gerçekleşmiş ve Kızılbaş toplulukların yeni rejime eklemleme biçimini ifade eden asimilasyon süreci hız kazanmıştır.

⁶³ Köksal 2001: 123-126, ayrıca bkz. 98-102.

⁶⁴ Türüşmek Nahiyesi 1935’te Mazgirt’e bağlıyken 1940’ta bazı köyleri dışında Kalan merkeze bağlanmıştır. Fakat Türüşmek’te Pah gibi terteleden en fazla etkilenen yerlerden biridir. Buna göre 1935’te Türüşmek 3.197 nüfusa sahipken 1940’ta 2.542 olarak kaydedilmiştir.

Müdahalenin hemen ardından iktidarın, Dersim yerelde ulusal-reformcu kurumsallaşmaya hız verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Mazgirt merkezde, 1940 yılı itibariyle halkevinin yereldeki memurların çabaları sonucunda kurulmuş olduğu görülmektedir. Hükümet Doktoru, Mal Müdürü, Muhasebe Memuru ve Mahkeme Başkâtibi gibi kurucu üyelerin yanında 1941 yılında halkevinin toplam üye sayısı 62'ye ulaşmıştır.⁶⁵ Mazgirt, 1946 yılındaki bir rapora göre, il içerisinde en fazla halkodasının kurulduğu ilçelerden biridir. Halkodaları her üç nahiye merkezinde (Merkez, Muhundu ve Çarsacak) ve belli başlı köylerde toplam 12 halkodası kurulmuştur. Bu kuruluşların daha çok Mazgirt'in güney kısmında bulunan Muhundu ve Çarsacak'ta yoğunlaştığı görülmektedir. Halkodalarının kuruluşları büyük oranda yerel toplulukların öncülüğünde gerçekleştiği düşünülürse nahiye ve köylerde yaşayan güney toplulukların merkezi kurumlara eklenme istek ve iradesinin oldukça belirgin olduğu bu süreçte yine karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶ Bu kurumlarda başta Türkçe okuma-yazma kurslarının yoğun bir şekilde verildiği görülmektedir. Aynı zamanda rejimin merkezi yayın organlarının (Ulus gibi) ve ağırda olsa radyo gibi iletişim araçlarının bu kurumlar üzerinden kullanıma girmesi gündeme gelmiştir.⁶⁷

Yerel siyasetin diğer en önemli kurumsallaşma süreçlerinden birisinin belediye örgütlenmesi etrafında şekillendiği dikkate alınırsa Erken Cumhuriyet'te bu tarz bir kurumsallaşmanın ve buna dayalı rekabetçi seçim mücadelesinin oldukça zayıf kaldığı iddia edilebilir. Yerelde farklı siyasal partilerin kurulamadığı bu dönemde kurumsallaşmanın devlet ve CHP örgütleri (Halkevi ve Halkodaları) ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Necmeddin Sahir Silan'ın raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Mazgirt'te, uzun süre belediye reisliğini kaymakamlar veya askeri makamlar üstlenmiştir.⁶⁸ Bu durum, ancak çok partili hayata geçiş süreciyle beraber, 1946 yılında yapılan belediye seçimlerinde değişmiştir. CHP parti teşkilatlarının kurulması çalışmalarınınsa ancak yine çok partili hayata geçişle beraber hızlanmaya başladığı görülmek-

---

⁶⁵ Sertel 2013: 211 vd.

⁶⁶ Sertel 2013: 211.

⁶⁷ Silan 2010: 338 vd.

⁶⁸ Akekmekçi ve Pervan 2011: 334.

tedir. Silan'ın parti örgütlenmesine dair raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Mazgirt yerelinde daha öncesinde parti örgütlenmesi mevcut değildir.⁶⁹

Çok Partili Hayat ve Yerel Siyaset

Mazgirt'te yerel siyasal kurumsallaşmanın demokratik anlamda gelişimi ancak 1945 sonrası ulusal siyasetin çok partili hayata evrilmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçle beraber yerelde başta CHP olmak üzere ve DP'nin de yerel toplulukların ileri gelenleri içerisinde teşkilatlanma çalışmaları başlatmışlardır. Yukarıda 1938 askeri müdahalesinden sonra yereldeki aşiret birlik yapılarına içkin geleneksel elitlerin etkisizleştirildiği ve böylece birlik yapısının çözülüşünün hızlanmaya başladığı vurgulanmıştı. Bu çabaya rağmen çok partili sürecin ortaya çıkışıyla geleneksel toplumsal yapı önde gelenlerinin parti veya temsil merkezli yerel siyasete dâhil olma mücadelesi içerisine girdikleri görülmektedir. Bu grupların müdahale öncesinde de yerel devlet elitleri ve siyasal ağlara en fazla eklenmiş ve bundan dolayı müdahaleden en az etkilenmiş gruplar olduklarını tahmin etmek mümkündür. Bununla beraber Mazgirt merkeze yakın köylerdeki aşiret topluluklarının (örneğin Hıran ve Kureşan) ilçe merkeziyle çok daha fazla ilişkide olması ve burada yoğunlaşmaları söz konusu iken merkeze uzak olan Muhundu nahiyesi köylerindeki Şadil ve İzol aşireti topluluklarının merkezdeki yerel siyasete katılımı düşük kalmıştır. Bu bağlamda özellikle güney aşiret grupları ve yerel beylere işaret edilmişti. Bu gelişmeyi gösteren bazı yerel siyasal etkinlikler dikkati çekmektedir. Örneğin yerelde dinsel otorite sahibi olan Kureşan aşireti ileri gelenlerinden olan Ali Koç Cumhuriyet dönemi boyunca aşiret bölgesinde vergi tahsildarlığı yapmış ve çok partili hayata geçişle beraber 1946 yılında Tunceli Milletvekiliği için önce bağımsız sonra ise CHP'den aday olmak için başvuruda bulunmuştur.⁷⁰

Köksal'ın anılarında yer alan Ali Koç, ona göre sahip olduğu dinsel otorite üzerinden halk üzerinde etkinliği olan karizmatik bir şahsiyet olması⁷¹

---

⁶⁹ Silan 2010: 338 vd., 359.

⁷⁰ Köksal 2001: 127; Akekmekçi ve Pervan 2012: 48-49.

⁷¹ Köksal 2001: 127. Köksal, anılarında, aynı zamanda siyasal katılımın temel koşullarından birisi haline gelen hâkim rejime eklenme çabalarının çelişkili yönlerine değinmektedir.

ve kaymakam, hâkim, savcı, jandarına ve komutanlara kendi köyünde verdiği yemekli ziyafetlerden ileri geliyordu. Ali Koç'un adaylığı anlaşıldığı kadarıyla kabul görmemiştir, fakat daha sonra kendi çocuklarından İbrahim Koç'un bağımsız aday olarak yerel seçimlere girdiği ve Mazgirt Belediye Başkanı olarak uzun süre görev yaptığı görülmektedir. Yine 1945 sonrası CHP'nin Mazgirt'te örgütlenme çabalarına hız verdiği ve nahiye ve köylere kadar ocak örgütlenmesi içerisinde olduğu raporlara yansıyan önemli noktalardan biridir.⁷² Bu süreçte yerelde dava vekilliği yapan Hıdır Öztürk'ün partinin bu örgütlenme faaliyetlerine katıldığı ve bir süre sonra Mazgirt CHP ilçe teşkilat başkanı olduğu görülmektedir.⁷³ Hıdır Öztürk, daha sonra muhtemelen DP'nin iktidara gelmesiyle beraber partisini değiştirerek önce DP ve daha sonra AP'ye geçmiş, fakat 1963 ve 1968 yıllarında yerel seçimlere bağımsız aday olarak girerek iki dönem belediye başkanlığı görevini yürütmüştür. Şadilli aşiretinden olan Öztürk'ün kasabada kendi aşiret nüfusunun zayıf olmasından dolayı AP'den aday olmak yerine bağımsız aday olarak seçime girmiştir.⁷⁴ Dava vekilliği görevinin onun seçilmesinde etkili olduğu konusunda görüşmecilerin genel bir kanaati mevcuttur. 1945 sonrası DP'nin de Mazgirt'te örgütlenme çalışmaları hız kazanmış ve daha çok yereldeki Türk-Sünni grupların öncülüğünde kuruluş çalışmaları yürütülmüştür. N. Sahir Silan'ın raporunda bu kuruluş süreci şöyle tarif edilmektedir:

Ayrıca resmi makamların bu başvuru üzerine kendisi hakkında oluşturduğu istihbarat bilgisinde 1917 Mazgirt isyanıyla ilişkili olduğu, asayiş bozmak istediği, derebeyliği takip ettiği, hükümete muhalefet eden biri olarak resmedildiği görülmektedir (Akekmekçi ve Pervan 2012: 49). Silan bu tarz eklemlenme çabalarını şöyle değerlendirmektedir: “Bütün bu sözler, bir yandan halk tabakaları arasındaki korkuyu gidermek ve Hükümete karşı gerçekten bağlılığı temin etmek için emniyet unsurlarının hareket ve temaslarında dikkatli olmalarındaki zarureti belirtmekte, diğer yandan eski aşiret ağalarıyla seyitlerin durumlarını yakından kovalamak, son hareketlerde gözleri daha çok açılan, Hükümet teşkilatını öğrenen ve Hükümet adamlarına sokulmak, hatta siyasi teşekküllerde vazife alan ve almak isteyenler üzerinde uyanık bulunmak lüzumunu göstermektedir” (Akekmekçi ve Pervan 2010: 219).

⁷² Akekmekçi ve Pervan 2010: 361-62.

⁷³ Akekmekçi ve Pervan 2012: 247.

⁷⁴ Bazı görüşmeciler (bunlardan birisi Canik köyünde öğretmenlik yapmıştır), Hıdır Öztürk'ün Canik köylü olmasından dolayı Ermeni kökenli olduğu bilgisini vermiştir. Bağımsız adaylığı bu anlamda da önemlidir.

“Gümüşhane ilinde bucak müdürlüğünden ayrılmış ve şahsi infial ile Demokrat Partiye yazılmış Mazgirtli bir vatandaş, baba yurduna döndükten sonra, Mazgirt çevresinde Demokrat Partiyi kurmak için gerekli temaslara başlamış ve bu fikrini hemşerilerine açmıştır. İlk zamanlarda bu fikre iltifat edilmemiş olmakla beraber, bir aralık, Mazgirt kaymakamı ile bugün vazifeden ayrılmış olan Cumhuriyet savcısı ve hükümet doktoru ile nüfus memurunun, tamamen özel mahiyette, bir gece bir evde buluştukları sırada demokrasinin icabı olarak, değil memleketin muhtelif yerlerinde, hatta Tunceli çevresinde ve bu arada Mazgirt ilçesinde bile Demokrat Parti kurulmasının çok yerinde olduğuna dair söylenilen sözlerin, ertesi günü vatandaşlara nakledilmesi veya kasden intikal ettirilmesi, muhalefet hareketini kamçulamak hususunda, en müessir amil olmuştur. Bunun üzerine eski Bucak Müdürü tasarladığı iş için havayı elverişli görmüş ve Mazgirtli Ermeni dönmesi ve diğer birkaç kişi ile birlikte Demokrat Parti müteşebbis idare kurulunu kurmaya teşebbüs etmiştir.”⁷⁵

Belirtilen bucak müdürü, Peri nahiyesinden İhsan Üstündağ’dır. Bu çabalar sonuç vermiş ve 1950 yılında Mazgirt’te DP örgütlenmesi tamamlanmıştı. Ayrıca verilen bilgiye göre Göktepe köylü Ahmet Bey’in iki oğlu Hakkı ile Kadri Kulualp, nahie müdürlüğünden emekli İhsan Üstündağ ve daha bir iki arkadaşları DP örgütlenmesini yerelde gerçekleştiren kişilerdir.⁷⁶ Sonuçta 1950 seçimlerinde yerelde DP’den aday olan ve Mazgirt’te onbaşı olarak askerlik yapan ve Mazgirt’te kalmayı sürdüren Ali Ersoy iki dönem aynı partiden belediye başkanı olarak seçilmiştir.⁷⁷ Türk-Sünni aileler Mazgirt merkezde 1950’ler boyunca çoğunluğu oluşturuyorlardı. Ayrıca görece yüksek eğitim seviyelerine sahip olmaları, hem kasabadaki önemli sayıdaki idari-memur pozisyonlarında hem de yerel temsili süreçlerde hâkim grubu oluşturmalarına neden oluyordu. Ahmet Yüksel ve Ali Ersoy’un belediye başkanlığı seçimlerini kazanması da bu duruma işaret etmesi olarak yorumlanabilir. Kızılbaş toplulukları ise daha önce belirtildiği gibi merkeze

⁷⁵ Akekmekçi ve Pervan 2010: 371.

⁷⁶ Akekmekçi ve Pervan 2010: 371-372; Akekmekçi ve Pervan 2012: 247.

⁷⁷ Ali Ersoy veya Mazgirtlilerin deyişiyle Ali Onbaşı, görüşmecilerin belirttiğine göre oldukça girişken bir kişiydi. Kasabaya ilk traktörü, otobüsü ve teknik aletleri getiren yine o olmuştu. O bu girişkenliği sonucunda, muhtemelen hızlıca iyi tanınan ve sevilen biri haline gelmişti.

yakın ve kuzey toplulukları başta olmak üzere 1950'li yıllarda (sürgün ailelerin geri dönüşüne izin verilmesiyle) ve özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yoğun bir şekilde kasaba merkezine yerleşmeye başlamışlardı. Bu durum yereldeki toplumsal-siyasal dengenin Kızılbaş nüfus lehine değişmesi anlamına geliyordu. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi 1960'lı yıllardan sonra belediye başkanlarının hepsini Kızılbaş topluluklar çıkarmıştır.

Belediye Başkanları

Yıllar	Belediye Başkanı	Meslek	Partisi
1946	Ahmet Yüksel	-	CHP
1950-60	Ali ERSOY (Onbaşı)	-	DP
1963	Hıdır Öztürk	Dava Vekili	Bağımsız
1968	Hıdır Öztürk	Dava Vekili	Bağımsız
1973	İbrahim KOÇ		Bağımsız
1977	İbrahim KOÇ		Bağımsız
1984	İbrahim KOÇ		Bağımsız
1989	İbrahim KOÇ		Bağımsız

1960'lı yıllardan sonra Hıdır Öztürk ve İbrahim Koç belediye başkanları olarak karşımıza çıkar. Bu gelişmenin büyük oranda Kızılbaş nüfusun kasabadaki nüfusunun artışıyla ilgili olduğu söylenebilir. Adayların hepsinin bağımsız olarak seçime girmeleri, hem yereldeki parti örgütlenmelerinin ve kimliklerinin zayıflığına hem de kasabadaki Kızılbaş ve Türk-Sünni gruplar arasındaki denge arayışına işaret etme ihtimali yüksektir. Özellikle Hıdır Öztürk'ün dava vekili olarak görev yapması, hem Türk-Sünni hem de Kızılbaş gruplar arasında kurmuş olduğu yoğun ilişki ağlarını kendi şahsında oya dönüştürme becerisini artırdığı söylenebilir. İbrahim Koç ise 1973 yılından 1989 yılındaki seçimlere kadar olan uzun sürede bağımsız belediye başkanı olarak seçilmeyi başarmıştır. Koç'un uzun süre seçilebilmesini bir görüşmeci şöyle ifade etmiştir: "İbrahim Koç Kureşanlıydı. Biraz da toplum içinde itibarı vardı. Sayılı bir insandı ocakzade idi. O vesile ile talipleri çoktu. Her seçimde uzun süre belediye başkanlığı yapmasının nedeni de odur yani." Bu ifadeler aşiret birlik yapısının içerdiği bağlılıkların belediye başkanlığı seçimlerinde oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki seçim tablosunda görüldüğü gibi ancak 1980 sonrası belediye başkanlığı seçimlerinde bağımsız adayların ağırlığı olsa da yarışan parti sayısı ve adaylarının oldukça çeşitlendiği görülmektedir.

Mazgirt Belediye Başkanlığı Seçimleri (1963-1977)

Yıllar	Seçmen Sayısı	Partiler							
		CHP	AP	BĞSZ	ANAP	SODEP	HP	RP	DSP
1963	735			572					
1968	808		148	463					
1973	877	117		459					
1977	999	127		473					
1984	1.031			293	141	255	180		
1989	1.401			575	122	290 HP		9	10

Kaynak: TÜİK

Mazgirt İl Genel Meclis seçimleri ise çeşitliliğin dönem boyunca var olduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik, adayların belirli bağlılık türlerini melez bir şekilde harekete geçirme çabasını yansıttığı ileri sürülebilir. İl Genel Meclis seçimleri, yerel siyasetin daha rekabetçi bir düzeyine karşılık geldiği için hem parti ve ideolojik bağlılıkların hem de aşiret toplumsallığından kaynaklanan bağlılıkların önem kazanmasını beraberinde getirmiştir. Aşağıdaki İl Genel Meclis seçim tablosunun yansıttığı üzere bağımsız adaylar önemlerini korumakla beraber TIP gibi ideolojik kimliği güçlü partilerin de seçimlerde belirli bir öneme sahip olmaya başladığı görülmektedir.

Mazgirt İl Genel Meclis Seçim Sonuçları

Yıllar	Seçmen Sayısı	Partiler							
		CHP	AP	YTP	CKMP	BĞSZ	TİP	BP	TBP
1963	10.513	2.238	270	2.038	981	3.849			
1968	11.122	2.076	1.577				687	1.189	
1973	11.704	5.001	855			1.035			894
1977	12.456	3.816				2.479			

Kaynak: TÜİK

Mazgirt'in 1950-1980 Arasındaki Nüfus Gelişimi

Yıllar	Merkez	Köyler	Toplam
1950	1.039	19.627	20.666
1955	1.094	21.458	22.552
1960	1.556	24.137	25.693
1965	1.933	26.305	28.238
1970	2.690	25.287	27.977
1975	3.141	25.906	29.047
1980	2.284	24.237	26.521

Kaynak: TÜİK

Nüfus verileri de büyük oranda yukarıdaki tespitleri doğrular niteliktedir. Veriler özellikle 1955-60 arasında merkez nüfusun önemli oranda arttığını göstermektedir. Bu durum yukarıda belirtilen köylerdeki Kızılbaz nüfusun, sürgünlerinde geri dönmesiyle beraber merkeze ve belirlenen köylere olan göçünü yansıtmaktadır. 1950 ve 1960 sonrası ulusal ölçekteki kalkınma politikalarının hızlanması yerelde kurumsal kaynakların (yeni idari binaların inşası, ortaokul ve lise gibi eğitim kurumlarının açılması, Ziraat Bankasının açılması vb.) yoğunlaşmasını beraberinde getirerek ilçe merkezi ve aynı şekilde köylerdeki nüfusun düzenli bir şekilde önemli oranda artışını sağlamıştır. Tabloda görüldüğü gibi 1965 sonrası köylerdeki nüfus artışı yavaşlayıp merkez nüfusu köylerdeki göçün sonucunda hızlı bir artış sürecine girmiştir. Bu durum genel haliyle yukarıda seçim süreçleriyle ilişkisi açısından vurgulanan merkezdeki Kızılbaz nüfusun çoğunluğu oluşturmaya başladığına işaret etmektedir. 1975-80 arasında merkez nüfusun hızlı düşüşe geçiyse bir taraftan kasaba nüfusunun büyük şehirlere olan göçüyle ilişkili olduğu gibi diğer taraftan birçok görüşmecinin belirttiği üzere kasaba merkezindeki Türk-Sünni nüfusun hızlanan göçüyle ilişkilidir. Görüşmeciler bu göçün nedeni olarak bir taraftan 1970 sonrası artan siyasal gerilimi diğer taraftan Kızılbaz nüfusun kasaba merkezindeki yoğunlaşmasına işaret etmişlerdir.

SONUÇ

Mazgirt'te yerel siyasetin gelişim örüntülerini Geç-Osmanlı'dan 1980'e kadar ele alan bu çalışma, oldukça farklı ölçeklere uzanabilen siyasal ağları

ve etkileşim örüntüleri tespit etmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi yereldeki devlet kurumsallaşması, toplumsal yapı güçleri ile karşılıklı etkileşimler içerisinde dinamik eklemlenme biçimleri geliştirmişti. Bu örüntüler temelde üç kimlikli ağ ilişkileri ve etkileşimleri bağlamında şekillenmişti. Merkezi devletin yerel iktidar kaynakları üzerinde denetim çabası sonuç olarak ihtilafli eklemlenme örüntülerine kaynaklık ettiği görülmüştü. Yerel beyler ve aşiret birlikleri bu bağlamda öne çıkan temel aktörler olarak belirmişti. Ermeni toplulukların önemli bir kısmı, bu güçler arasındaki mücadelenin istikrarsızlığı ve şiddet dinamikleri karşısında merkezi devletin denetim çabasını desteklemesine rağmen devletlerarası siyasal güç mücadelelerinin etkisiyle toplu kırım ve sürgünlerle karşı karşıya kalmıştı. Ermeni topluluk ağları, sonuç olarak İmparatorluğun sonuna doğru parçalanmıştı. Yerel devlet kurumsallaşması Erken Cumhuriyet döneminde aşiret birliklerinin yer yer temsili süreçlere eklemlenmesini teşvik eder gibi görünse de merkezin ulusal-reformcu yönelimi temsili eklemlenme sürecini geriletmiş ve ihtilafli dinamiklere yeniden önemli bir alan açmıştı. Öte yandan yerel beyler ve aşiret birlikleri çekişmesi, yerelde oldukça kalıcı bir örüntü olarak çok partili sürece kadar varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Çok partili süreçle beraber yerel toplumsal aktörler modern siyasal veya parti ağlarına dâhil olmaya başlamışlardı. Bu süreçte devlet-dışı siyasal aktörler çeşitlenmiş ve yerel temsili siyasal kurumlar gelişme sürecine girmiştir. Mazgirt merkezdeki Türk-Sünni ve Kızılbaş topluluklar arasındaki güç dengesi sonuçta yerel demokratik kurumlarında gelişimi ile Kızılbaş topluluklar lehine bozulmuştu. Kızılbaş topluluklar ise ulusal ölçekte hızlanan eklemlenme süreçleri etkisiyle “modern” siyasal ağlara dâhil olmaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

Akekmekçi Tuba ve Pervan Muazzez (2012): *Dersimlilerden Mektuplar (1941-1953)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akekmekçi Tuba ve Pervan Muazzez (2011): *Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akekmekçi Tuba ve Pervan Muazzez (2010): *“Doğu Sorunu”. Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Antranik (2012): *Dersim Seyahatname*, İstanbul: Aras Yayıncılık.

Bardizaktsi V., Natanyan B., Sirvantsdyants K., (2015): *Palu-Harpur 1878. Çar-sancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hızan ve Civar Bölgeler, II. Cilt Raporlar* (yay. haz. Arsen Yarman), İstanbul: Belge Yayınları.

Barkey Karen (2013): *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar. Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi*, İstanbul: Versus Kitap.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (1929): *Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara*

Birol Nurettin (2019): *19. Yüzyıl Sonlarında Vilayet-i Sitte'nin İdari, Siyasî, Et-nik Ve Sosyal Durumu*, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 1642-69.

Çalışlar İzzeddin (yay. haz.) (2019): Dersim Raporu, (İletişim Yay.: İstanbul).

Dıvrak Uysal (2019): "Çarsancak Voyvodası Karaçorlu Oğlu Mustafa ve Terekesi", Şahin Yedek (der.), *Tunceli (Dersim) Tarihinden Kesitler*, İstanbul: Yalın Yay., 97-126.

Gencer Fatih (2015): "19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Dersim'de Merkezî Otoriteyi Kurma Çabaları", *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, 1, 217-242.

Giddens Anthony (2008): *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları.

Gül Abdülkadir (2017): "1893 Sayımına Göre Mamûratül Aziz Vilayetinin Nüfus ve Etnik Yapısı", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 12, Cilt 5, s. 77-97.

Gül Abdulkadir (2015): *Dersim'deki Osmanlı. Modernleşme Dönemi*, İstanbul: İdil Yayıncılık.

Hayreni Hovsep (2015): *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim*, Belge Yayınları: İstanbul.

Kılıç Orhan (1999): *Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tes-pitler*, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 10 (1999), 119-137.

Kieser Hans-Lukas (2013): *İskalanmış Barış. Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kodaman, B. (1986): "Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 3-20. Retrieved from, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20252/215020>.

Köksal Yusuf (2001): *Dersim (Tunceli) de Bir Köy Dırban (Kızılkale)*, (y.y.)

Önen Nizam ve Cenk Reyhan (2011): *Mülkten Ülkeye. Türkiye'de Taşra İdaresi-nin Dönüşümü (1839-1929)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sertel Savaş (2013): "Tunceli'de Açılan Halkevi ve Halkodaları (1937-51)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Eylül 2013, Yıl 6 Sayı 15, ss. 205-260.

Mazgirt

Sılan N.S. (2010): *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik. Dersim-Sason (1934-1946)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tızlak Fahrettin (1993). XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkıyalık Hareketleri. *Bellekten, LVII*, 751-780.

Yapıcı Süleyman (2013): *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Dersim Sancağı (1869-1908)*, Tunceli: Tunceli Üniversitesi Yayınları.

Yılmazçelik İbrahim (2011): *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı. İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Ankara: Kripto Kitaplar.

Yolga Mehmet Zülfü (1994): *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara.

EK 1. Mazgirt Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçları (1963-2019)

Yıllar	Seçmen Sayısı	Partiler													
		CHP	AP	ANAP	SODEP	BĞSZ	HP	AKP	DSP	RP	MHP	EMEP	ÖDP	DTP	
1963	735	-	-			572									
1968	808	-	148			463									
1973	877	117				459									
1977	999	127				473									
1984	1.031			141	255	293	180								
1989	1.401			122	290 SHP	575			10	9					
1994	1.325			21		710				30	13				
1999	1.571	414		8		739						38			
2004	1.840	322						417	6		5	347			
2009	1.293	214				14		75	1	SP		328		307	
2014	1.242	70						79		7	14		361	332 BDP	
2019	1.273	277		44 İyi P.		2		352					194 TKP	122 HDP	

(Kaynak: TÜİK)